

ПРАВОВІ КОЛІЗІЇ РОЗВИТКУ ПСИХОТЕРАПІЇ В УКРАЇНІ

Проаналізовано розвиток психотерапії в Україні, пов'язаний із законодавчим забезпеченням психотерапевтичної практики, що зумовлює труднощі правового порядку щодо фахової підготовки кваліфікованих спеціалістів психологічної допомоги. Окреслено гострий дефіцит спеціалістів у галузі психотерапії в Україні та відсутність можливості отримання психотерапевтичної освіти у межах класичних державних університетів.

Ключові слова: психотерапія, психологія, здоров'я, медицина, держава, закон, професіонал.

Постановка проблеми. У контексті сучасних подій в Україні посилюються процеси вдосконалення законодавчої бази, що покликані забезпечувати розбудову громадянського суспільства на засадах загальнолюдських цінностей та демократії. Це передбачає не тільки повагу честі й гідності людини, свободи вибору, загалом урахування соціального, економічного і ціннісного аспектів, але і створення можливостей для підготовки і формування високопрофесійних кадрів.

Таких професіоналів потребує й психологія, зокрема її прикладна площина – психотерапія, психологічне консультування, психокорекція тощо. Проте для їхнього формування важливим є удосконалення законів, що визначають статус цих напрямів психологічної допомоги та відповідних спеціалістів. Тому, будучи синтонними з сучасними суспільно-політичними перетвореннями в державі, спробуємо проаналізувати українське законодавство в галузі професійної психологічної допомоги, що могло б посприяти налагодженню діалогу між державою та професійним співтовариством.

Стан дослідження. Джерелами нашого дослідження стали нормативно-правові документи, які регламентують діяльність фахівців у сфері надання психологічної допомоги клієнтам, зокрема закони України «Про психіатричну допомогу» та «Про соціальні послуги». Крім того, з метою налагодження взаємодії між професійним співтовариством і державою ми проаналізували Етичний кодекс Української спілки психотерапевтів.

Також нами було використано статистичні дані, що відображають поширення психотерапевтичних послуг в Україні та США. Це дало нам змогу обсяжніше висвітлити актуальні проблеми сучасної психотерапії.

Метою статті є аналіз сучасної правової бази, що закріплює статус психотерапії, права та обов'язки психологів-практиків, який, ймовірно, сприятиме розумінню та вирішенню актуальних проблем психологічної допомоги у нашій державі.

Виклад основних положень. Загальновідомо, що вітчизняні виші не здійснюють навчання фахівців у галузі психологічного консультування і психотерапії. Адже для того, щоб стати психотерапевтом, потрібно пройти спеціальне навчання, яке передбачає опанування теоретичного матеріалу, практики, індивідуального досвіду терапії, а також супервізії. Таких можливостей у вишах не створено. Натомість випускаються фахівці за спеціальностями «Психологія» і «Практична психологія». Відтак у зв'язку з наростаючим попитом з боку суспільства та дефіцитом пропозиції з боку держави навчання особливостей роботи з клієнтами проводиться відповідними громадськими організаціями та професіоналами за сприяння визнаних світових (найперше європейських і російських) центрів психотерапії. Щоправда, законодавча неврегульованість проблем навчання професійних психотерапевтів іноді спонукає до появи шарлатанів і дилетантів на неформальному освітньому ринку. Такі обставини призводять до того, що в суспільстві гостро відчувається дефіцит професіоналів-практиків. Так, сьогодні офіційна кількість психотерапевтів в Україні становить 1 спеціаліст на 200 тисяч населення, тобто їх загальна кількість дорівнює приблизно 227. Для порівняння: у США діє 80 тисяч психотерапевтів, тобто 1 фахівець приблизно на 4513 осіб [6, с. 15]. Проте задля справедливості слід зазначити, що вітчизняні дані враховують не всіх психотерапевтів-професіоналів, адже багато з них мають приватну практику і не працюють у державних установах.

На тлі дефіциту кадрів у прикладній сфері гостро постає питання необхідності психологічного оздоровлення не тільки окремих індивідів, але й їхніх сімей, родин, суспільства загалом. Адже у преамбулі Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я вказано, що здоров'я – це не тільки відсутність хвороб або фізичних дефектів, а стан повного фізичного, психічного та соціального благополуччя, до якого, звичайно, повинні докладатися й психологи, психотерапевти і консультанти. Нам видається, що рівень психологічного здоров'я прямо пропорційно залежить від кількості спеціалістів і популярності психотерапії й психогієни в Україні. Щодо останнього, то, на жаль, у нашому суспільстві здебільшого домінують неконструктивні способи подолання проблем і роботи над собою, набувають поширення різноманітні реакції втечі: в Тіло – алкоголізм, наркоманія, ожиріння...; Діяльність – трудоголізм як форма заміщення роботою вирішення внутрішніх

конфліктів...; Контакти – побудова неконгруентних стосунків з іншими...; Сенси – звернення до різноманітних релігійних сект, ворожіння, екстрасенсорика тощо [4]. Звернення до психотерапевта часто трактується іншими як слабкість, яка не повинна виникати, і у масовій свідомості асоціюється з психічною неповноцінністю. Така ситуація впливає на стан здоров'я і окремих осіб, і суспільства загалом, а також негативно відображається на здоров'ї майбутніх поколінь.

Без сумніву, формування здорової нації повинно бути пріоритетом кожної держави. На наш погляд, сценарії і здоров'я, і хвороби закладаються і функціонують не тільки на рівні індивідуального, але й колективного несвідомого. Тому важливо інвестувати в нього уже зараз, щоб у майбутньому сподіватися на підвищення рівня психічного, фізичного та соціального благополуччя. І процес оздоровлення буде значно швидшим, якщо він стимулюватиметься не тільки окремими свідомими людьми чи організаціями професіоналів, які, крім іншого, проводитимуть психологічну просвіту серед населення, але й у разі законодавчої підтримки з боку держави.

Останньої, на жаль, відверто не вистачає. Зокрема, не сприяє виправленню ситуації превалювання медицини в державних підходах до здобуття психотерапевтичної освіти. Адже, згідно з державними вимогами, медична освіта є обов'язковою для здобуття кваліфікації психотерапевта. Суттєво нівелюється значення власне психологічних способів надання психотерапевтичної допомоги.

Тому задля чіткішої диференціації медицини від психології спробуймо з'ясувати, що таке психотерапія. «Психотерапія – це комплексний лікувальний вербальний і невербальний вплив на емоції, судження, самосвідомість людини при багатьох психічних, нервових і соматичних захворюваннях. Умовно розрізняють клінічно орієнтовану психотерапію, спрямовану здебільшого на пом'якшення або ліквідацію наявної симптоматики, і особистісно орієнтовану психотерапію, що ставить завданням сприяння пацієнту в зміні його ставлення до соціального оточення і власної особистості» [5, с. 325]. Попри помітний у визначенні акцент на роботі психотерапевтів із патологіями, вони здебільшого працюють саме з психічно здоровими людьми, надаючи їм кваліфіковану допомогу психологічними засобами. Це відображено у виокремленні автором особистісно орієнтованої психотерапії. Саме навчання психотерапевтів засобами психологічної науки спроможне не тільки забезпечити зростаючий попит на ефективну й конструктивну роботу над собою, але й сприяти зміні ставлення до них як до фахівців, що працюють тільки з психічно хворими. Вважаємо, що для цього державі потрібно визнати необхідність здобуття саме

психологічної і психотерапевтичної освіти (а не медичної) обов'язковою умовою здобуття професії психотерапевта. Адже медична освіта не передбачає настільки тривалого й ґрунтовного навчання усіх тонкощів розуміння клієнта та допомоги йому немедикаментозними засобами. Для неї не є необхідними ні здобуття індивідуального досвіду, ні супервізійна практика. Зрештою, ми не можемо навчати спеціалістів у галузі прикладної психології (до якої входить і психотерапія, і психологічне консультування, і психокорекція, і психодіагностика, соціально-психологічний тренінг тощо) за допомогою методів іншої, нехай і спорідненої, науки. Окрім того, вважаємо, що соматичним лікарям варто було б приділяти більше уваги вивченню психологічних способів роботи з хворими. Такий висновок робимо, спираючись на дані ВООЗ, згідно з якими від 30 до 40% пацієнтів, які звертаються по допомогу до лікарів, насправді потребують не лише медикаментозного лікування, а більше психотерапевтичного [6, с. 21].

Та попри те, що «80% пацієнтів у психотерапевтичній практиці мають суто психологічні проблеми чи належать до межових станів», схилиємося до думки, що не слід абсолютизувати вплив психології на становлення психотерапевта [6, с. 21]. Останній також повинен вивчати психіатричну пропедевтику та всіляко співпрацювати з лікарями (психіатрами, терапевтами, ендокринологами тощо) з метою комплексної допомоги психічно хворим клієнтам, адже часто їм потрібне й медикаментозне лікування, яке не може призначити психотерапевт, що має базову психологічну освіту. Крім того, співпраця з лікарями сприятиме й комплексному підходу до роботи із залежностями, посттравматичними і психосоматичними розладами тощо.

Утім, дотримуємося думки, що психотерапія, незважаючи на необхідність інтердисциплінарної взаємодії, повинна залишатися у межах психології. Це потребує певної корекції поглядів на психотерапію, яку розуміємо як рефлексивний та емпатійний діалог, який сприяє тому, що клієнт від страждання сягає розширення ідентичності. Попри очевидний процесуальний характер такої дефініції, у ній чітко підкреслюється власне психологічний зміст психотерапії, який є загальним для всіх її напрямів.

Вважаємо, що таке визначення володіє неабияким інтегративним потенціалом і є таким, на основі якого доцільно розробляти відповідні закони, що повинні стимулювати розвиток цієї професії та регламентувати діяльність психотерапевтів.

Проте розглянемо визначення психотерапії, що формулюється в Етичному кодексі Української спілки психотерапевтів. У ньому зазначається, що «психотерапія є окремою науковою професією. Вона

має справу з діагностуванням, науково обґрунтованим комплексним лікуванням розладів поведінки та/або захворювань психосоціального або психосоматичного походження за допомогою психотерапевтичних методів» [1].

Як бачимо, психотерапія виділяється як окрема професія, за якою закріплюється відповідна сфера діяльності. Проте на законодавчому рівні цього, на жаль, не відбувається. Так, у законах України «Про психіатричну допомогу» та «Про соціальні послуги» поряд із термінами «психіатр» і «соціальний працівник» можна натрапити на такі, як «психолог» та «інші фахівці», під якими професіонали часто можуть розпізнати функції, права та обов'язки, притаманні психотерапевтам.

До основоположних принципів роботи психотерапевта, що пронизують усі три документи, належать:

- конфіденційність – закріплена в пункті 4 Етичного кодексу УСП, статті 6 ЗУ «Про психіатричну допомогу» та ст.ст. 10 і 11 ЗУ «Про соціальні послуги»;

- дотримання прав клієнта та надання йому об'єктивної і правдивої інформації – пункти 5 і 6 ЕК УСП, статті 6 і 25 ЗУ «Про психіатричну допомогу» та статті 10 і 11 ЗУ «Про соціальні послуги» [1; 2; 3].

Крім цього, існує чимало спільних позицій, які, проте, не так легко виокремити в статтях і пунктах та чітко встановити паралелі між ними. Однак, наприклад, ЗУ «Про соціальні послуги» дає право, а ЕК УСП зобов'язує в разі потреби терапевту співпрацювати з колегами за фахом і спеціалістами із суміжних галузей: психіатрами, соціальними працівниками, педагогами тощо. Також важливим елементом є вдосконалення професійної майстерності та здобуття спеціальної кваліфікації для роботи психотерапевтом у тому чи іншому напрямі, сфері.

Співпраця психотерапевтів (уживаємо це слово замість неконкретного виразу «інших фахівців» в ЗУ) з психіатрами може полягати у спільному обстеженні та лікуванні клієнтів (чи пацієнтів), поєднанні психотерапевтичних і психіатричних форм роботи, психологічному супроводі тощо.

Згідно із ЗУ «Про психіатричну допомогу», «психологи» також беруть участь у роботі спеціальних комісій, які здійснюють поміщення, переведення і виписування особи з психоневрологічного закладу для соціального захисту або спеціального навчання [2]. Співпраця терапевтів і психіатрів також виконує позитивну роль для різнобічного вивчення та лікування (терапії) клієнтів із межовими станами та навіть із психотичними розладами.

ЗУ «Про соціальні послуги» одним із видів соціальних послуг визначає психологічні послуги – «надання консультацій з питань психічного здоров'я та поліпшення взаємин з навколишнім соціальним середовищем, застосування психодіагностики, спрямованої на вивчення соціально-психологічних характеристик особистості, з метою її психологічної корекції або психологічної реабілітації, надання методичних порад» [3].

Відтак психотерапевт може реалізовувати себе в соціальній сфері, працюючи з людьми, що потрапили в складні життєві обставини, зазнали жорстокого поводження, тощо.

Психологічні послуги також пов'язані з соціально-медичними: психотерапевтична форма роботи над психосоматикою; соціально-педагогічними – шляхом корекції психічних процесів. Зрештою психотерапія працює над розширенням ідентичності, сприяє в обранні людиною свого життєвого шляху тощо.

Можна констатувати, що сфера діяльності психотерапевтів широка, і задля досягнення максимального результату у власному професійному розвитку, а також допомоги клієнтам варто співпрацювати зі спеціалістами із суміжних галузей та використовувати їхній досвід.

Висновки. Сьогодні є значні труднощі у професійній підготовці психотерапевтів в Україні, які впливають на рівень психологічної культури та здоров'я суспільства та проєктуються на кількісну і якісну площину репрезентації.

Одна пов'язана з катастрофічною нестачею потрібних фахівців, інша – з формуванням на базі вітчизняних вишів професійних кадрів, здатних надавати кваліфіковану психологічну допомогу за сприяння держави. Воно повинно полягати в ухваленні відповідних законів, які створювали б умови для навчання та діяльності фахівців психотерапевтичного профілю та були інтегрованими у відповідний європейський освітній простір.

Відтак необхідне законодавче розмежування професійних компетенцій медиків і психотерапевтів, котрі повинні мати базову психологічну освіту, бути обізнаними з психіатрією та за потреби співпрацювати з фахівцями з суміжних спеціальностей.

Перспективи дослідження. Вирішення на законодавчому, організаційному та професійному рівнях наявних в Україні труднощів у функціонуванні психотерапії сприятиме удосконаленню відповідних навчальних програм, їхній інтеграції у європейський простір, підвищенню якості психотерапевтичної допомоги, рівня психологічної культури серед населення та, зрештою, здоров'я. Саме тому зусилля фахівців повинні бути спрямовані на розробку та впровадження

нового, більш сприятливого професійного та правового поля для розвитку психотерапії.

1. Етичний кодекс Української спілки психотерапевтів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.usp.lviv.ua>.

2. Про психіатричну допомогу: Закон України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1489-14>.

3. Про соціальні послуги: Закон України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/966-15>.

4. Пезешкиан Н. Психосоматика и позитивная психотерапия / Носсрат Пезешкиан. – М.: Медицина, 1996. – 464 с.

5. Психология: словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.

6. Хайгл-Эверс А. Базисное руководство по психотерапии / А. Хайгл-Эверс, Ф. Хайгл, Ю. Отт, У. Рюгер. – СПб.: Восточно-европейский институт психоанализа; Речь, 2002. – 784 с.

Карпенко Е. В. Правовые коллизии развития психотерапии в Украине

Проанализировано развитие психотерапии в Украине, связанный с законодательным обеспечением психотерапевтической практики, обуславливающим трудности правового порядка в профессиональном обучении квалифицированных специалистов психологической помощи. Обращено внимание на острый дефицит специалистов в отрасли психотерапии в Украине и отсутствие возможности получения психотерапевтического образования в пределах классических государственных университетов.

Ключевые слова: психотерапия, психология, здоровье, медицина, государство, закон, профессионал.

Karpenko E. V. Legal aspects of psychotherapeutic practice

There are analyzed current problems of psychotherapeutic development in Ukraine, connected with a present legislative providing of psychotherapeutic practice which causes difficulties in legal order according the professional training of qualified specialists in this kind psychological help, there are projected ways of their overcoming basing on delimitation of competences in psychotherapy and medicine. It is marked that according to the state requirements of studies on a psychotherapist comes true under an aegis of medicine (namely psychiatry) that does not correspond to the European standards and considerably simplifies an idea to the sources of human problems. Such state of affairs is upheld by an imperfect normatively-legal base that needs substantial quality changes. Thus is needed Legislative differentiation of professional competences of physicians and psychotherapists, which must have base psychological education, be well-informed with psychiatry and at a necessity to cooperate with specialists on contiguous specialties.

In the article attention is paid to the sharp deficit of specialists in industries of psychotherapy in Ukraine and absence of possibility of receipt of psychotherapy education within the limits of classic state universities. But the education comes through various non-state structures the diplomas of that though mostly certify professionalism of their proprietor and confess a psychotherapy association, however are not the official records of state standard. In this relation actuality is acquired by question acceptances of corresponding laws, which would create terms for studies and activity of specialists of psychotherapy profile and were integrated in European educational space. It will give forward motion for the system development of science and practices in Ukraine and will assist the increase level of professionalism of psychologists.

Key words: *psychotherapy, psychology, health, medicine, State, law, professional.*

Стаття надійшла 30 червня 2014 року

УДК 159.9

М. П. Козирєв

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ПІДЛІТКІВ

Розглянуто суть і природу інтелекту. Виокремлено основні види інтелекту: лінгвістичний, музичний, логіко-математичний, просторовий, тілесно-кінетичний, особистісний, натуралістичний. Проаналізовано етапи розвитку та особливості інтелекту. Досліджено загальний рівень розвитку інтелекту підлітків, його особистісні інтелектуальні властивості, емпіричний взаємозв'язок і кореляцію.

Ключові слова: *інтелект, природа, структура, види інтелекту, стадії інтелектуального розвитку, підліток.*

Постановка проблеми. Дослідження інтелекту, інтелектуальних здібностей, інтелектуального (розумового) розвитку входять до найактуальніших. Їх важливість визначається тим, яку роль відіграє інтелект у становленні, функціонуванні і розвитку особистості, розв'язанні нею соціальних та індивідуально-психологічних проблем. Інтелект визначає успішність і результативність теоретичної і практичної діяльності, від нього залежить креативність поведінки, адекватність взаємин з іншими, соціальні цінності і статус індивіда. Інтелект має вирішальне значення в структурі «Я-концепції» особистості.

Інтелект, як і будь-яка інша психічна властивість, розвивається та вдосконалюється упродовж життя індивіда. Пубертатний вік характеризується підвищеною інтелектуальною активністю, яка